

Podoba Turkov v slovenski literaturi

Slovensko zgodovino pisje uvršča 15. in 16. stoletje med najtežja in prelomna obdobja v slovenski zgodovini. Malokateri dogodki so se tako globoko vtisnili v spomin ljudi in pustili v virih toliko pričevanj kot turški vpadi. Ko govorimo in razpravljamo o turških vpadih, turški vojski, je treba razjasniti, kaj ti pojmi v resnici pomenijo. Beseda 'Turek' se je z različnimi epiteti uveljavila kot kletvica ali kot ime za človeka, do katerega ne izražamo naklonjenosti. Že v 15. stoletju so začeli besedo 'Turek' nadomeščati z izrazi, kot so: grozoviti tirani, krvoločni psi, stekli psi, roparski ptiči, ptiči smrti, malharji, požigalci itd. Zaradi razmer, ki so jih povzročili turški vpadi, je začelo prebivalstvo s pojmom 'Turek' poosebljati pojma za strah in nevarnost.

Kdo so bili Turki, ki so vpadali na slovensko (predvsem pa na druga) ozemlje.

Akindžije, predhodniki glavnih vpadnih čet, so bili privilegirane vojaške enote, sestavljene iz Turkov in islamiziranega domačega poljedelskega prebivalstva na Balkanu. Akindžije so pripadali ustanovi neredne lahke konjenice. Imeli so nalogo, da vpadajo v sosednje dežele, da ropajo in destabilizirajo sovražnikovo področje in pripravijo pogoje za osvajanje.

Janičarji so bili pripadniki posebne pešadije, ki je bila ustanovljena kot stalna vojska osmanskih vladarjev že v 14. stoletju. Janičarski oddelki so bili v začetku sestavljeni iz ujetih dečkov, vojaško izurjenih v posebnih šolah in islamizirani. V začetku 15. stoletja

je bil med podrejenim krščanskim prebivalstvom uveden t. i. krvni davek, devširma. Na slovenska tla so prišle janičarske čete septembra 1532, ko se je sultanova vojska po neuspešnem obleganju Dunaja umikala prek Štajerske na vzhod. To je tudi edini vdor sultanove vojske na slovensko ozemlje.

V času najhujših vpadov so v slovenske dežele prihajale čete spahijske vojske. Spahiye, turški fevdalci, med njimi je bilo veliko Turkov, fevdalci krščanskega porekla pa so bili skoraj vsi islamizirani.

V 16. stoletju so največ gorja na Kranjskem in Krasu povzročili martolozi. To so bili pripadniki posebnega roda turške vojske in so večinoma spadali v najemniško vojsko. Služili so kot člani posadk v trdnjavah in kot obmejna vojska.

Leta 1408 so prvič pridrli na slovensko ozemlje Turki, ki so dodobra izropali in požgali okolico Metlike, ljudi pa pobili ali odpeljali. Napad so ponovili tri leta kasneje, kjer so poleg metliške okolice oropali še področje Črnomlja. Del turških čet, zasledujoč umikajočo se krščansko vojsko, je v istem letu vpadel še enkrat, tokrat na celjsko posest na Štajerskem in Kranjskem. Turški vpadi v slovenski prostor, ki so bili le skrajni konci večjih roparskih pohodov na Hrvaško in Ogrsko, so se že takrat močno zarezali v zavest krščanskega prebivalstva notranje avstrijskih dežel. Odslej so ljudje vedeli, da obstaja resnična sila, njim popolnoma neznana in tuja, ki jih lahko uniči. V drugi polovici 15. stoletja se je po Balkanskem polotoku z osupljivo naglico širilo osmansko cesarstvo. Meja

turške države se je približala Kranjski na okoli 100 kilometrov. Poslej so hrvaške in slovenske dežele 130 let živele v nenehni nevarnosti.

Kot logično nadaljevanje osvajalnih uspehov Osmanov se je leta 1469 začelo štirinajstletno obdobje vpadov, ki so imeli namen slovenske dežele tako izčrpati, da bi jih ob ugodni priliki z lahkoto zasedli. Turški napadalci, ki so takrat in kasneje vedno prihajali iz Bosne, so v tem času pridrli k nam okoli tridesetkrat. Številni vpadi so bili kratkotrajni in so prizadeli le posamezne okoliše, nič redkejši pa niso bili tisti, ki so trajali po štirinajst dni ali celo cel mesec. To je bilo obdobje najboljsežnejših in uničevalno najtemeljitejših turških vpadov.

Turki so petkrat objezdili vse tri osrednje slovenske dežele – 1473, 1476, 1478, 1480 in 1483, prav tako pa so se podajali na roparske pohode v Istro ter prek tržaškega Krasa do Soče in naprej v Furlanijo. Na Kranjskem, ki je v tem obdobju najbolj trpela, je vsaka, še tako skrita in oddaljena dolina doživela turški obisk. Po letu 1483, torej že potem, ko je prišlo do sprememb na sultanovem prestolu in so se začela sklepati prva daljša premirja z "neverniki", so bili do konca 15. stoletja izpostavljeni manjšim roparskim napadom osmanskih bojnikov le Dolenjska in Notranjska ter okolica Ptuja in Celja.

Ob osmanski ozemeljski širitvi na Balkan in turških vpadih na ozemlje nemškega cesarstva je dobršen del duhovnega sveta zahodne Evrope pokazal popolno nerazumevanje in nedorazumevanje drugačnega političnega in verskega/ideološkega sveta. Tako so v drugi polovici 15. stoletja (in še v 16. stoletju) sicer obstajali redni pozivi na križarsko vojno proti Turkom, hkrati pa tudi resna, vendar povsem naivna in nerealna razmišljanja, da bi vladarje osmanskega imperija in njihove podložnike spreobrnil v krščansko vero po mirni poti. Take misli so obletavale papeža Pija II., sicer pobudnika križarske vojne, ki je menil,

da bi lahko spreobrnil turškega sultana v krščanstvo. Podobno je še sto let kasneje upal tudi prvak slovenskega protestantizma Primož Trubar, ki je menil, da bi s širitvijo prave vere zavedene privedel v krščanstvo.

Medtem ko naj bi turške vpade v dežele v manjši meri preprečevali obsežne dolinske pregrade, nasipi in gozdne zaseke, so mestom zagotavljali varnost trdni zidovi. Kmečko prebivalstvo je ostajalo najmanj zavarovano. Da bi lahko zaščitili sebe in svoje mobilno premoženje, so podložniki začeli zidati kmečke utrdbe – tabore. Leta 1460 se prvič omeni tabor kot utrjeno kmečko pribežališče. Poleg zidanih taborov so za pribežališča uporabljali tudi podzemeljske jame, katerih vhode so zavarovali. Nemško cesarstvo so – tako kot druge zahodnoevropske države – od dvajsetih let 16. stoletja dalje pretresali spori okoli verske in cerkvene reforme. Turško vprašanje, ki je bilo že več kot sto let eno poglavitnih vprašanj na dvorih različnih krščanskih vladarjev, je sedaj dobilo novo razsežnost. Nekakšnemu "sladkemu turškemu strahu", ki je preplaval zahodno Evropo ob pogledu na širjenje osmanske povodnji na Balkanu, se je pridruževalo doživljanje Turkov kot kazni za grehe (šiba božja).¹ Papežnikom se je turško zlo zdelo kot kazen za luteransko odpadništvo, protestanti pa so videli Osmane kot kazen za npravstveno izprijenost rimske cerkve. Tudi na slovenskem ozemlju so iz ust katoliških in protestantskih nasprotnikov prihajale enake obtožbe; toda čeprav je bil za protestante enak "antikrist Turk inu Papesch", je neposredna ogroženost od Turkov obe strani, tako katolike kot protestante, na vojaškem področju združevala. Pritisk osmanske države proti zahodu je v 16. stoletju sicer nihaval po svoji moči, vendar pa ni nikoli prenehal. Še zlasti se je okrepil, ko je zavladal sultan Sulejman I. Veličastni, ki je na vseh straneh širil obseg turške države in premaknil mejo proti zahodu za 400 kilometrov.

Z osvajalnimi apetiti turškega sultana, ki so merili predvsem preko panonske nižine proti Dunaju, je bilo povezano novo obdobje turških vpadov na slovensko ozemlje. Od leta 1522 do 1532 so turški plenilni oddelki neprestano vpadali. Po obsegu so bili vpadi manjši kot tisti v 15. stoletju (od okoli šestdesetih so bili samo trije večjega obsega – 1522, 1527, 1528), toda ker so bili tako pogosti, so dodobra opustošili predvsem obmejna področja ter gospostva na ozemlju Dolenjske, Notranjske in Krasa. Cilj večinoma maloštevilnih napadalcev je bil seveda lov na ljudi in njihovo premoženje, namen visoke turške politike pa je bil zadržati del krščanske vojske na hrvaškem in slovenskem ozemlju. To se je pokazalo predvsem v letih 1529 in 1532, ko je imela glavnina turške vojske nalogo zavzeti Dunaj. V času obeh pohodov na avstrijsko prestolnico je bila zelo opustošena Spodnja Štajerska, preko katere se je turška vojska leta 1532 tudi umikala. Poslej pa so vpadi postali redki in do leta 1559, ko so turški konjeniki zadnjič prodrli na Kranjsko, je do njih prišlo praviloma le še na vsakih nekaj let.

V dvajsetih in tridesetih letih 16. stoletja se je namreč začel na slovensko ozemlje usmerjati močnejši migracijski pritisk z jugovzhoda, ki je bil povezan s spremenjenimi razmerami v turški državi. Pravoslavno vlaško-živinorejsko prebivalstvo je izgubilo privilegije. Prišlo je do organiziranega prihoda večjih skupin prebivalstva – Uskokov, ki jim je Ferdinand I. leta 1535 podelil svobodo in zemljo v zameno za opravljanje vojaške službe.

Turške vpade na slovensko ozemlje delimo v več obdobjih. Trajali so od začetka 15. do srede 16. stoletja, v Prekmurju celo do srede 17. stoletja. V prvem obdobju je bil glavni namen brez dvoma rop. Napadi leta 1408, 1411, 1425 ali 1426 so bili podaljški večjih roparskih napadov na Hrvaško. Turki so prvič prišli na Slovensko že 1408, in sicer v okolico Metlike. Turki v tem obdobju niso pri-

zadeli Štajerske. Kot prvi vpad Turkov na Štajersko nekateri zgodovinarji omenjajo napad leta 1396. Po porazu ogrske vojske in križarjev leta 1396 pri Nikopolju naj bi Turki prodrli na Dravsko polje, požgali Ptuj, plenili po okolici in veliko ljudi odpeljali v sužnost. Sledilo je daljše obdobje, ko na slovenskem ozemlju ni bilo vpadov turških čet. Od leta 1421, ko je prišel na oblast Murat II., do leta 1469. Kljub temu so kalili mir številni vojaški spopadi. Najmočnejši fevdalci, Habsburžani, Celjski in Hunjadiji so številne medsebojne spore reševali z orožjem. Pri tem je trpel predvsem slovenski kmet.

Sultana Murat II. in Mehmed II. sta usmerila svojo pozornost na Balkanu v osvojitve Carigrada, Srbije in Bosne, zato so opustili vpade v slovenske dežele. Pri tem so jih bolj ali manj ovirali Madžari na severu, Benečani na jugu in albanski fevdalec Đerd Kastriot Skenderbeg. Glede na znano turško osvajalno taktiko bi na slovenskem ozemlju v tem času kljub temu pričakovali roparske oddelke. Vzrok za tedanjo turško odsotnost v naših krajih moramo iskati tudi v politiki celjskih grofov do Turkov. To velja predvsem za Ulrika II., ki je bil v zelo dobrih odnosih z osmansko državo.

Turški vpadi so se že od vsega začetka razrezali v zavest prebivalstva na slovenskem ozemlju. Ljudje so se zavedali, da jih tuja sila lahko uniči ali prežene z rodne zemlje. Zato ni čudno, da so se v zvezi z nekaterimi vpadi v domišljiji izoblikovali dogodki, ki jih sploh ni bilo. Učinkovito pa so bila dejanja Turkov posredovana ljudem predvsem v cerkvi s prižnice, ki je predstavljala najuspešnejši propagandni medij pri spodbujanju proti turške miselnosti.

Cilj turških napadalcev je bil nagrabiti čimveč plena in ujetnikov. Ujete ljudi so Turki vodili v sužnost zato, da povečajo ponudbo blaga na trgu s sužnji. Petina od skupnega števila zajetih prebivalcev je po-

stala sultanova last. Bistri in dobro raščeni fantje so bili poslani v janičarske šole, lepo razvita dekleta pa v sultanov harem. Sicer pa so bili ujetniki uporabljeni kot suženjska delovna sila v poljedelstvu, živinoreji, obrti, kot hišna služinčad ipd.

Slovenski zgodovinski povesti, ki je med leti 1859-1945 predstavljala srednji vek, se je časovno zdelo najbolj zanimivo 15. stoletje: celjski grofje, turški vpadi, konflikti med kmeti in grajsko gospodo. Glavni tipi so turška, pokristjanjevalska in viteška povest.

Prva zgodovinska povest² ima naslov *Erazem iz jame*. Na polovici 19. stoletja je slovenski klasik Janez Trdina v Ljubljanskem časniku objavil Pripovedko od Glasan-Boga s podnaslovom "Poskus narodne epopeje Slovencev".

Spletel jo je iz motivov ljudskih pesmi in pripovedi, v katerih se sicer da prepoznati izpričane zgodovinske osebnosti, npr. ogrskega kralja Matijo Korvina, Adama Ravbarja, delež pravljичne fantastike je za zgodovinsko povest 19. stoletja prevelik. Je pa povest pomembna, ker je ljudsko izročilo tega tipa, torej spopad s Turki, kasneje prepoznavno usmerjalo interes zgodovinske povesti. Turških zgodovinskih povesti je do konca 19. stoletja nastalo kakšnih sedem: avtorji so bili poleg Jurčiča še Valentin Slemenik, Jernej Dolžan, Jakob Sket in Jurij Vranič. Povesti so utrjevale politično formulo Slovenec = branilec evropskega krščanstva proti Turkom.

Svoj tip zgodovinske povesti je vpisala v slovensko zgodovino Mohorjeva družba. Predstavljajo ga večernice, katerih rdeča nit so turški boji. Predmet bi najustrezneje predstavili, če bi jih imenovali turške povesti. Tema je zgodovinska; nadih pustolovskosti dobi, ko junaki krenejo kot ujetniki ali rešitelji na pot v daljno Turčijo in se na poti po možnosti še kje izgubijo. V okviru Mohorjeve družbe je nastal tip turške povesti: Jurčičev Jurij Kozjak (1864) in Sketova Mi-

klova Zala (1894) sta le dve bolj znani deli te skupine.

Južnoslovanske teme so se pojavile najprej v turški povesti, vendar glede na siceršnjo obsežnost korpusa turških povesti precej porredko. Turška povest obsega obdobje turških vpadov na Slovensko v 15. in 16. stoletju, natančneje med 1408 in 1532. Iz 17. stoletja je bila za romanopisce produktivna tema zarota Zrinjskih in Frankopanov proti Habsburžanom, najpogostejše pa so za južnoslovansko zgodovinsko problematiko v zgodovinskem romanu značilni Uskoki.³

Prva daljša turška zgodovinska povest s slovansko temo je "izvirna povest iz 16. stoletja" **Mahmud**, ki jo je napisal Jurij Vranič. Pripoveduje o turškem vezirju slovenskega porekla, ki se odpove visoki karieri in se vrne v rodno Kostanjevico na Krki. Prva naslednja, slovansko obarvana je bila šele romantiška povest izza turških bojev Lee Fatur, **Vilemir**. V turški povesti Lee Fatur **Junakinja zvestobe**, ki se dogaja leta 1550, je glavna oseba na Kranjsko pribegla lepa potomka bosanske kraljevske rodbine. Neposredno pa je z motivom Turkov povezana tema Uskokov. To je tudi najpogostejši motiv v slovenski zgodovinski povesti. Kot stranski motiv so v bralsko zavest stopili že v Jurčičevem **Domnu**, "domači povesti iz prejšnjega veka", podobno tudi v Tavčarjevi zgodovinski noveli **Janez Solnce**.

Naslovno vlogo so dobili Uskoki v zelo obsežni in simpatično napeti pustolovski zgodovinski povesti v dveh knjigah; **Strahovalci dveh kron** Miroslava Malovrha.

Še najbolj se je Uskokom posvetil Ivan Lah v povesti **Sigmoovo maščevanje**. V delu je prisotna kritika do cesarju zvestega kranjskega plemstva, ki jim ni mar hrvaških žrtev v boju s Turki in plemenite ideje južnoslovanskega zedinjenja. Roman **Gričarji** Ilke Vaštetove se je Uskokov iz zadnjih let 16. stoletja lotil le mimogrede.

“Po Gorjancih in po dolinah pod njimi se je v zadnjih letih naselilo mnogo srbskih beguncev, Uskoki jim pravimo. Zbežali so pred Turki v naše kraje. Ubogi ljudje. No, da. Ampak so precej nasilni. Kadar jim zmanjka živeža, ropajo žito in živino in koljejo kakor Turki. Naši kmetje so se že pritožili kralju. Toda kralj potrebuje Uskoke, da mu varujejo mejo pred Turki, naši kmetje pač morajo potrpeti.”⁴

Udari na gudolo, Jandre Jožeta Dularja je roman o zgodovini Novega mesta in Metlike. Uskokom sicer odreka romantični sloves plemenitih razbojnikov, ki jemljejo krivičnim in dajejo revnim, vendar zgodba ne skriva simpatije do njih. “*Naj Mike in Barica ubežita? Kam? /.../ Če jo potegneta čez Kolpo, prideta med cesarske soldate in Turke. Miketa bi pobrali med graničarje, prej kot si misli. ‘Mati, pomagajte!’ /.../ ‘Barica, počakaj, potrpi,’ pravi mati, ‘rekla sem ti že: v živinsko sužnost, v jutrove dežele so naše ljudi gonili Turki, pa se je še od tam marsikdo vrnil. Pa se potlej Mike ne bi!’*”⁵

Roman sega v leto 1705, ko je v velikem požaru pogorela vsa Metlika. “*Metlika se je sesedla*

v pepel. Niti Turki, ki so jo v dvesto letih šestnajstkrat napadli in od tega šestkrat požgali, niso nikoli svojega dela opravili tako temeljito.”⁶

Desetletje kasneje je izšla povest Vlada Firma **Uskoška nevesta**, ki se dogaja v Gorjancih in Beli Krajini 1515. V Ingoličevem romanu **Gorele so grmade** se podoba Uskokov ni dosti spremenila. Pisatelj spregovori o njihovem slabem glasu. Meščani jih gledajo, “*kakor da so tatovi in razbojniki, ne pa cesarjevi vojaki*”. Obenem pa ne more mimo političnega dejstva, da je njihova svoboda alternativa turški sužnosti na eni strani in odvisnosti od nemškega cesarja na drugi strani.

“To je bilo vse, kar je Jurij povedal najprej materi. /.../ Toda to je bila samo polovica resnice. Drugo polovico je zamolčal. Ni povedal, da so Turke gnali globoko v Bosno, ker so tam pričakovali vsak zase in vsi skupaj bogat plen. Tudi ni povedal, da niso izgubili samo tistega, kar so naplenili, pač pa je šel po zlu tudi plen, ki so ga bili iztrgali turškim vpadnikom.”⁷

Uskoška princesa Slavka Dokla je romantična zgodovinska povest oz. zgodovin-

Pietro da Cortona: **Putto s psom**, detajl (palača Pittijev v Firencah), Italija.

ski roman, kot delo imenuje avtor. Opisuje življenje žumberških Uskokov v sedemnajstem stoletju. Tako beremo ne le o Turkih, Ciganih in čarovniških procesih, ampak tudi o cestnih razbojnikih, različnih vražah pa o utrinkih iz življenja cerkvene in posvetne gosposke.⁸

Uskoška podoba se je v slovenski zgodovinski povesti spreminjala: najprej je bila do Uskokov zlobno kritična, ob prelomu stoletja pa so jih že interpretirali tudi pozitivno v smislu borbe za jugoslovansko samostojnost.⁹

Dokler narod še nima svoje pismenosti in svojega slovstva, mu je ustno sporočilo edini vir za spoznavanje preteklosti. Največ se je med narodom ohranilo spominov na turške boje. Ti časi so bili junaška doba Slovencev, ko je moral ves narod skupno braniti vero in svobodo proti besnim Osmanom.

Osebe, katerih junaštvo pesmi opevajo, so deloma domači poveljniki (Ravbar), deloma junaki iz jugoslovanske zgodovine (Ivan Hunjadi, Matija Korvin, Kraljevič Marko, Sekely). Eden največjih junakov izza časa prvih turških napadov je Korvinov oče, Ivan Hunjadi, ki se je skoraj celo življenje boril proti Turkom. Na Ivana Hunjadija se po vsej priliki nanaša kar pripoveduje narodna pesem, romanca poznega srednjega veka, o **Kralju Matjažu v turški ječi**.

*“Trikrat je že na vojski bil,
četrtnokrat je vlovljen bil,
v turško ječo vržen bil.
V njej ostal je let in dan,
da ni videl belega dne
in solnca ne rumenega.”*
Jetnika reši “Marjetica,
turškega cesarja mlajša hčer”.¹⁰

Matija Korvin je znani ‘kralj Matjaž’ slovenskih narodnih pesmi. Ostal je pri ljudstvu v dobrem spominu. Toda slave svojega imena nima zahvaliti vojski s Friderikom,

čeprav je takrat morda postal znan po naših krajih, temveč predvsem svojim viteškim bojem s Turki.

Obdobje turških vpadov na slovensko ozemlje je med našimi ljudmi še vedno živo, kljub precejšnji časovni odmaknjenosti. Nobena tradicija med slovenskim prebivalstvom najbrž ni bila tako široka in splošna kot tradicija bojev s Turki. Znane so pripovedke o turških zakladih in skrivnih rovi, skozi katere so se ljudje reševali pred turškimi napadalci, o čudežnih rešitvah iz turškega ujetništva, o raznih grozodejstvih turških napadalcev ipd. Na Turke spominjajo ohranjeni predmeti (podkve) ali znamenja. Ustno izročilo o Turkih lahko razdelimo v več sklopov.¹¹

V prvem sklopu so dogodki v zvezi s turškimi vpadi, ki so slovenskemu človeku povzročili gorje, strah in žrtve. V drugi sklop sodijo zgodbe, ki pripovedujejo o kmečki samoobrambi, o gradnji tabora, o ‘čudežnih’ rešitvah pred napadalci, o raznih zvižajah, s katerimi je slovenski človek preseščal Turke in jih nagnal v beg. Tretji sklop je namenjen ujetnikom, tistim srečnežem, ki so se rešili turškega ujetništva in turških ječ ter se vrnili domov. V četrti sklop sodijo materialni ostanki, ki pričajo o turški prisotnosti na naših tleh. V zadnji, peti, sklop pa lahko uvrstimo neko specifičnost, to je zvonjenje ob določenih prilikah, ki še danes spominja na Turke.

V ustnem izročilu so se ohranile številne zgodbe, ki prikazujejo dogodke, v katerih so aktivno vlogo prevzele čebele, ose ali sršeni. Ti naj bi napadli ali celo pregnali Turke. Turki so se čebel, ki so jih močno pikale, branili rekoč: “Kranjci imajo hude muhe”. Žal ustno izročilo o turški tematiki še ni sistematično zbrano po vseh slovenskih pokrajinah, niti ni zgodovinsko, etnografsko ali literarno ovrednoteno. Seveda se sprašujemo, ali se je res vse tako zgodilo, kot

pripovedujejo zgodbe in legende, ohranjene v ustnem izročilu. A končno to niti ni tako pomembno. Tudi to izročilo je le del zgodovinske resničnosti in odraz miselnosti takratnega človeka.¹²

Močnejše se je ljudsko slovstvo razmahnilo šele v visokem srednjem veku. Vrh pa je doseglo prav v času turških vpadov in po smrti kralja Matije Korvina.

Balade in romance srednjeveškega ljudskega slovstva:

Balada **Zarika in Sončica** se godi v romanski deželi: sestri Zariko in Sončico ugrabi ta turški in španski kralj; Zarika dobi za sužnjo Sončico, ne da bi jo spoznala; iz ljubosumnosti ji da strupa, ko pa sestra umira, spozna, kaj je storila, in še sama umre.

*“Star Vah in stara Vahinja
prosiwa sta lepo Boga,
de b’ jima dal jen porod lep.
Bog jima j’ dal en porod lep,
bog jima dal je hčeri dva:
ta prva j’ biva Zarika,
ta druga j’ biva Sončica.
Sončico ukrade turšči car,
Zariko vzame španšči kralj.”*¹³

Kralj Matjaž in Alenčica – romanca Kralj Matjaž pusti ženo na gradu samo, med njegov oodsotnostjo jo ugrabijo Turki, najde jo v turškem taboru, kjer je ples. Ko zapleše z njo, jo posadi na konja in ubeži pred turškimi zasledovalci.

*“Po turšk’ obleče se vsega,
ogrne haljo do peta,
pripaše svetlo sablico.
/.../
Predrobno z dvora zadrči,
de pesk in ogenj se kadi,
skoz mejo doli vogrsko,
Turčijo dol v globoko.”*¹⁴

Alenčica, sestra Gregčeva je med turškimi romancami najmikavnejša.

*/.../ “Rudečo kapo ‘ma na glav’,
za kapo je tri pera djaj,
Žerjavove so pera te.” – -
In sluga zdaj tako pove:*

*“Od Turkov bil enak je ubit,
tvoj Gregec znal bi tisti bit!”
Bogme da, de je ta, de velja!”*¹⁵

Ena zadnjih pesmi, nastala že po letu 1550, je romanca **Ravbar**, ki tudi spada med turške romance. Junak Adam Ravbar je deželni glavar, ki je pripomogel k zmagi nad Turki pri Sisku leta 1593.

*“To si voli turški baša,
ki se Turkom prav obnaša,
kak bi vojsko vkupaj spravil,
da bi Sisek podse zgrabil.
/.../*

*Kaj stori pa turški baša,
ki se dobro jim obnaša?
Na tla sede, list napiše,
pošlje poglavarju v hiše:*

*‘Ala, ala, moj Adame,
Siska vrli poglavare!
Al se hočeš mi podati,
al mi hočeš glavo dati?’”*¹⁶

Otožna pesem **Ribniška Jerica**, ohranjena v več variantah, je ena najlepših, ki vsebinsko zadeva tematiko ugrabljenih otrok. Značilno je, da rop slovenskih deklet narodne pesmi večkrat opisujejo kot snubitev, kateri se nevesta prisiljena vda. Najlepša pesem te vrste je **Mlada Breda**. Ko pridirjajo turški snubci, jih Bredina mati dobro pogosti in napoji, potem ji ženin pokloni dar, mladega konja.

Podobni, če ne že kar enaki motivi kot v romancah in baladah se pojavljajo pri **ljudskih pripovedih**, kot so **Kralj Matjaž in Alenčica**, **Miklova Zala** in **Peter Klepec**.

“Prihajali so hudi časi. Ošabni Turek je gnal svoje čete nad kristjane. Cesar mu je šel nasproti

in bi ga rad pregovoril ter odvrnil hudo vojsko. A zaman. Ošabni Turek se ni vdal lepim besedam; vendar toliko ni odnehal: ako cesar noče velike vojske, naj bi se posamezno udarila dva, en Turek in en cesarski. Imel pa je turški sultan grozovitega orjaka v vojski; na tega se je zanašal. /.../ Tako je mogočni Klepec naklepal Turke na tešče zjutraj zarana. In Turki od tistega časa niso več prišli na slovensko zemljo.”¹⁷

Iz dobe turških vpadov se je v ustnem izročilu ohranila zgodba, ki jo je uporabil kot motiv Josip Stritar v pesnitvi **Turki na Sleveci**. V njej pove, kako so Turki pridrli pred cerkev, njihov paša pa je hotel vanjo kar s konjem, Marija pa je obvarovala svoje svetišče pred skrunitvijo tako, da se je pri vratih konju vdrlo kopito v kamen na pragu.

*“Grmade po gorah gore,
v nebo njih plamen šviga!
Privrel je Turek, koder gre,
rohni, mori, požiga.*

*Pred njim je jok, za njim je stok,
pomagaj zdaj nam večni Bog!
Če on se nas ne vsmili,
ni nam pomoči v sili.”¹⁸*

Slovenske dežele so preživljale v času, ko so pri nas vidna prva znamenja reformacijske misli, eno najtežjih obdobji v svoji zgodovini. Turški vpadi so jih demografsko in gospodarsko precej izčrpali. Toda v teh težkih časih preizkušnje je našel slovenski človek uteho in tolažbo pri protestantskih voditeljih. Protestantski reformatorji so s svojo književnostjo in slovenskim književnim jezikom po dolгих stoletjih spet ustvarili vez, ki je združevala vse slovensko ljudstvo.

Primož Trubar je turško nevarnost spoznal že kot otrok. Turek in papež sta mu vse življenje pomenila največja sovražnika. Naravna povezanost z nesrečnim ljudstvom ga je gnala, da mu je hotel pomagati ter ga rešiti propada, predvsem pa ublažiti turško nasilje.

In tako je bila leta 1564 natisnjena **Cerkovna ordninga**, s katero je postala slovenščina jezik vseh cerkvenih obredov, verskih opravil in verskega nauka ter je z njo postavil temelje osnovnemu šolstvu v slovenskem jeziku. Na enem mestu se dotakne tudi takratnih verskih sovražnikov.

“Inu s tejm hočmo tudi te naše dežele pred Turki, pred našimi sovražniki ubraniti ...”¹⁹

V knjižici **Sestavki v stihih** najdemo eno najbolj znanih Trubarjevih pesmi. Gre za pesem: **Ena duhovska pejsen zuper Turke** iz leta 1567, ki jo je Trubar po Luthru popolnoma predelal. Iz ene Luthrove kitice je naredil tri slovenske, kjer Turke omenja kar petkrat.

*“Bug oča, bodi per nas,
kedar nom bode umreti;
našo revo, žalost znaš,
Turk, vrag nas hto požreti.*

*/.../ Ne daj, da bi tuja čast
od Turkov se zatrla,
od papeža zavrgla,
tuja cerkov rezdrila ...”²⁰*

Turška tematika ni samo predmet protiturških govorov iz prve polovice 16. stoletja, ampak se pojavlja tudi kasneje kot pogost motiv v hrvaški pa tudi v slovenski umetni književnosti 16. stoletja. Tako se pojavi pesem **Ena srčna molitev zuper Turke** slovenskega protestantskega pisca Juriša Dalmatina.

*“Gospud Bug, ti oča naš,
kir sam vse naše nuje znaš,
zvestu nam zdaj pomagaj
inu Turka nevernika,
Tvoje cerkve sovražnika,
s Tvojo roko obladaaj!”²¹*

V času razsvetljenstva je bila v ospredju misel, kako bi razsvetlili in izobrazili širše množice. Jih vpeljali tudi v posvetno slovstvo.

Tako v tem času le Valentin Vodnik poseže po tej tematiki, in sicer v predgovoru **Pesmim za brambovce**.

“Peli so nekedaj naši očaki, inu Turke pobijali, peli so inu pod Sisek tekli Hasan Baša v Savo potopit, inu če je Turk do nas perdervel, so ga pognali, da so komaj nekteri razbojniki svoje pete vnesli.”²²

Snov za **Povodnega moža** je Prešeren dobil pri Valvasorju, vendar jo je spremenil. Pravljíčna pošast, ki jo odpelje v kraje, ki so bili v tistem času nekaj strašnega, na Turško. Sicer turške dežele ne predstavi kot nekaj zlega, ampak verjetno je že prava kazen za tako prevzetne.

*“/.../ Ah, majhno postojva, preljubi plesalec!
de jaz se oddahnem, de noga počije.
Ni blizo, ni blizo do bele Turčije,
kjer v Donavo Sava se bistra izlije; ...”²³*

Arov in Zman je prva pomembnejša zgodovinska slovenska novela, v kateri je Janez Trdina črpal snov iz Valvasorja in ljudskega izročila. Dogajanje je postavljeno v leto 1528, ko je vdrla množica Turkov vse do Ljubljane. Novela pripoveduje o turški, a tudi slovenski zvitosti, o zastrupitvi slovenskega in umoru turškega poveljnika ter žrtvovanju lepe Turkinje za slovenskega junaka Arova. Trdinova obsežna **Pripovedka od Glasan-Boga** je povest o usodi poturčenega krščanskega duhovnika in zgled umetniško nepregnetene folklorne snovi.

“Grad je dobljen, Katrica uplenjena in na Turško zemljo v turško sužnost nesena. /.../ Tako je bitva izločena, za vselej Sisek in križ otet in borišče strašno mrtvišče turških možakov. Samši jaha Glasan-Bog proti mostu, prvíkrat mu ošabnost upade, prvíkrat mu smrtni trepet upe pretresa.”²⁴

Tudi v zbirki povesti **Bajke in povesti o Gorjancih** Janez Trdina uporabi motiv Turkov in sicer v povesti **Bratovska gomila**.

Od leta 1849 naprej je Trdina objavljál drobce iz ljudskega slovstva pod naslovom

Narodne pripovedke iz Bistriške doline, kjer sta dve zgodbi, ki govorita o Turkih: **Jermnova vrata** in **Gradič**.

Edino Josip Jurčič je v veliki meri sledil Levstikovim programskim in kritičnim napotkom, vendar bolj po motivni kot po idejni strani.

Jurij Kozjak, slovenski janičar je prva prava zgodovinska povest po neuspešnih poskusih petdesetih let, Jurčič ga je napisal po zgodovinskih virih o usodi slovenskega ljudstva v turških časih, po spominih in pripovedih. Kot stvarno podlago in kot zgodovinski okvir je uporabil turški vpad iz leta 1475, katerega opis je našel pri Valvasorju.

“Nekateri Turek se je zvrnil, ko ga je zadel trd težek kamen, od zidu odkrhnjen; ali tudi marsikateri Slovenec je padel, zadet s puščico s turškega loka. Zmerom bliže in bliže se pomikajo Turki; kamenje, ki se je usipalo nanje kakor toča, ni jih moglo zavreti ... Turek je bil podoba Matere božje brcnil z drevesa in tako razdražil žival v drevesu. Naglo prihrume sršeni iz dupla, vse rumeno jih je bilo okrog in jeli so pikati Turke pod drevesom. To videti, raste kmetom srce in Turki, ki so se imeli braniti zoper orožje kmečko in razdražene sršene, morali so se umakniti in otepati zabuhle obraze ...”²⁵

Domen je izšel sočasno z Jurijem Kozjakom, pomeni pa velik pisateljski korak naprej; je eno Jurčičevih najboljših del.

“Kakih šest mož, čudovito napravljenih in oboroženih, rinilo se je skozi duri v stanico. Vsi so bili obraščeni po obrazih, nosili so dolge puške, samokrese za širokim rdečim pasom in dolge nože. Prvi, velik zastaven mož svetlih oči in dolge brade, je nosil veliko leseno baklo. Njegova roka je bila brez palca. “To so Turki”, rekel je Jurec strahoma sam pri sebi, spomnivši se, kako so stari očetje popisovali podobe teh sovražnikov stare naše dežele. /.../ “Kaj menite, da so bili res Turki tisti razbojniki?” vprašam jaz starega Oralka, ko je pri-

Nicolo Salvi in drugi: **Fontana di Trevi**, 1732-51, marmor, Palača Poli, Rim, Italija.

poved končal. "Kajpa da so bili. Če ne verjameš, pa pojdi gor v grad. Tam še zdaj tisto puško hranijo, ki jo je bil Domen prinesel, in videl boš, da je turška ..." ²⁶

Sin kmetskega cesarja je zgodovinska povest, s katero je Jurčič posegel v preteklost, v dobo kmečkih uporov.

"Da se ne bi kaj takega več povrnilo, sezidal je bil šrajbarski graščak debelo in široko obzidje in na vsakem oglu postavil močen stolp, od koder se je pozneje lahko branil ne samo nepokornim kmetom, ampak tudi še hujšim sovražnikom tedanje naše dežele, Turkom." ²⁷

Še danes priljubljena zgodovinska povest Jakoba Sketa **Miklova Zala** v slovenski književnosti predstavlja tradicijo ljudske povesti s snovjo iz turških časov.

"Žene in otroke so spravili Turki v svoje šotore in jih tam stražili. Strašno so vpile in jokale uboge ženske. Vile so roke, ruvale si lase, trgale si obupane in zbegane obleko raz prsi, a Turek je ostal kamnitega, nečloveškega srca. /.../ priči posekali." ²⁸

Fran Detela je opisoval kmečko, malomeščansko in izobražensko življenje, priljubljene pa so bile zlasti njegove zgodovinske povesti in roman. Ena takih povesti je **Takšni so!** V njej je turško nevarnost podal samo okvirno: grmade zagore takoj na začetku povesti in poženejo ljudem strah v kosti, čez nekaj dni zagore drugič in oznanijo žalostne nasledke domačih razprtij – smrt Herbarta Turjaškega in Andreja Višnjanskega, zmago Turkov in njihov pohod nad naše kraje.

"Poguma nimate, poguma. Turek je človek kakor nas kdo; poldrugi palec železa pod rebra ali pol unče svinca v bučo, pa obleži." In začel je pripovedovati, kolikokrat so se hrabri Novomeščani ubranili Turkov, dasi jih je bilo kakor listja in trave." ²⁹

Balade in romance Antona Aškercja so zgodovinsko opisne ali pripovedne pesmi; pesem **Brodnik** je oris idealnega ribiča, ki žrtvuje sam sebe, da bi z zvijačo pogubil turške oglednike.

*“Med skalami Sava šumi,
valove mogočne vali,
v naročaj jih Dunavu tira.
Hoj, starec, kar veslo zdaj v dlan
pa hitro na drugo tam stran
čez šumno pripelji nas Savo!
Čuj, turško rumeno zlato
plačilo bogato ti bo ...
Če nočeš – ti vzamemo glavo!
/.../
Bes, djaur! še krik iz valov,
iz mokrih je Save grobov -
potem pa vse tiho je bilo ...”³⁰*

V baladi **“Mea kulpa!”** se Aškerc nasloni na motiv bitke pri Sisku in na strašen poraz Turkov s strani krščanske vojske.

*“Kaj baha se Hasan paša?
On kristjane oponaša:
‘Mea culpa – mea kulpa!’
Tam, kjer Sava Kulpo pije,
tabor turški polje krije.
Nad šotori poleg Siska
polumesec, glej se bliska.*

*‘Brž na noge, v boj za Sisek!
Džaur bliža se ko blisek.’
/.../ teče Kulpa vsa krvava -
Hasan paša mrtev plava.
Sred tovaršev naokoli,
sred mrličev Hasan moli:
“Mea Kulpa – mea culpa!”/.../’³¹*

Janičar je zgodovinska slika iz turškega časa z domoljubno mislijo - turški janičar raje napravi samomor, kot da bi napadel rodno vas.

Posebno mesto med baladami in romanami z zgodovinsko snovjo ima cikel **Stara pravda**, ki je Aškercov najobsežnejši poskus oživiti slovensko zgodovino z zgodovinskimi slikami, ki bi vsebovale nacionalno in socialno tendenco. **Izlet v Carigrad** je potopis, ki ga je objavljial v Narodovih podlistkih. Pozneje so ga ponatisnili v posebni brošurici. V

Turčijo ga je vleklo zanimanje za orientalsko kulturo, nemara pa tudi sugestija krvne sorodnosti.

Tudi Oton Župančič v eni svojih pesmi poseže po tolikokrat opevanem zgodovinskem liku kralja Matjaža – Matije Korvina, ki še danes spi v votlini pod Krimom. Iz Župančičeve mladinske poezije je zbirka Ciciban in še kaj, izšla leta 1915. V njej je pesem **Turek**, ki na šaljiv način opiše tega groznega moža.

*“Dolg je nos, turški nos,
bradavic je poln,
krive cokle, turške cokle,
kot na Savi čoln.*

*Ali fes, turški fes -
kakor makov cvet!
Hej, in pas, turški pas -
z mavrico prepet.”³²*

Jutro ob kresu Ivana Sivca je viteška povest o ljubezni med Elizabeto Ravbar, hčerko znamenitega slovenskega viteza Adama Ravbarja, in njegovim konjarjem Karlom Juričem. Vse osebe v knjigi so vzete iz slovenske zgodovine, celotna pripoved pa je oprta na veliko slovensko zmago nad Turki pri Sisku pred štiristo leti.

“/.../ Veliki začetni uspeh je dal krščanski vojski krila. Kot bi jim pomagale vse nevidne sile sveta, se je pognala naprej ter kot za šalo kosila nad sovražnikom. Turški suličarji so padali na tla kot pokošeno snopje /.../ vsepovsod se je slišalo strašno kričanje in vpitje, zavijanje psov, zemlja je drhtela pod konjskimi kopiti ...”³³

V zbirki mohorjevih večernic v Celovcu je izšla kratka zgodba Klemen Hobjana **Puntar Matjaž**.

“Strašne zgodbe krožijo po Zilji, po Rožu in po Podjuni. Do koder so segli Turki, se pozna kri, kažipoti so požgane hiše in osmojeno drevje. Sneg, ki ga je do božiča pošteno natreslo, je pokril kri in postijo. Le žalosti v kmečkih srcih ni mogel prekriti.”³⁴

Pisatelj Ivan Zorec je v sredino svoje epo-
peje **Beli menihi** umestil tudi razgibano 15.
stoletje. Tema 15. stoletja so bili najprej turški
vpadi na Slovensko, potem pa krivoverstvo
oziroma protestantizem, kmečki upori in celjski
grofje. V skladu s tradicijo večerniške po-
vesti je Zorec izpostavil Turke in kmečke
upore.³⁵

Stiški svobodnjak s podnaslovom **Samo-
stan v turški sili**, je druga knjiga belih me-
nihov. Pisatelj nas popelje v drugo polovico
15. stoletja, ko je bil samostan na vrhuncu
svojega razvoja in moči. Pojavila pa se je tudi
nova nesreča – Turki in povest se konča z na-
padom Turkov na Kranjsko 1471, ko so op-
lenili in požgali tudi Stično. *“In je pravil, da
je bil suženj turškemu bogatinu v Bosni. Turek
ni grdo ravnal z njim, graščak v naših krajih
grje počenja s tlačanom. – Turki pa se res pri-
pravljajo, kakor listja in trave jih je, zdaj zdaj
bo joj. Njega so določili, da bi jim kazal pot
po domačih krajih; ker se je branil, je bil te-
pen po turško.”*³⁶

Med podlistki v slovenskih časopisih na
prelomu stoletja je bilo tudi nekaj takih, ki
so segli po motivu Turkov. V večini črtic in
povesti so Turki prikazani kot strah in trepet
takratnega človeka, kot zlo, proti kateremu se
je težko boriti, toda pošten, dober slovenski
kmet je skoraj vedno zmagovalec v bitkah proti
turški ‘drhali’. Pisatelji so torej na strani trd-
nega, pogumnega slovenskega človeka, ki se
sovražniku postavi po robu. Ne da svoje zem-
lje, ne svojih otrok in ne svoje žene.

V **Hajduku Simi** gre za prvoosebni opis
kosa potopisa Ivana Zorca. Poveljnik čete v
hrvaških deželah naleti na sivega moža haj-
duka Sima, ki mu pripoveduje, kako je bilo
včasih, ko so še ‘Turki vladali’, o njegovi ve-
liki ljubezni, ki se ji je moral odpovedati in
je odšel med hajduke.

“Seveda. Turki so nam še vladali.’ ‘Kako
je bilo tedaj?’ ‘Krasno, tako ti pravim. Kako
smo junačili in se klali z Arnavti in bašibo-

zuki! Gospodar moj svetli, handžar mi je bil
zmerom krvav!’...”³⁷

Iz leta 1910 je delo **Črna žena**, psevdonim-
nega avtorja G. Žagarja. Zgodba je prevzeta
iz turške povesti (celo po imenih oseb spo-
minja na Miklovo Zalo). Tudi v zgodovinski
povesti **Križem sveta** Valentina Slemenika
gre za družino, ki je zaradi zgodovinskih pe-
ripetij (turški napadi na Koroškem, turško
ujetništvo) in medrodbinskih maščevanj raz-
tepena po celem svetu in se po vrsti dogo-
divščin spet najde; v bitki pri Beljaku 1493.
Vsi poglavitni Turki pa se tu izkažejo le v
turške noše preoblečeni Slovenci.

Izvirna povest iz 16. stoletja **Mahmud** Ju-
rija Vraniča pripoveduje o turškem vezirju
slovenskega porekla, ki se odpove visoki ka-
rieri in se vrne v rodno Kostanjevico na Krki.

Ko je gorela grmada je še ena turška po-
vest Lee Fatur, s podnaslovom Spomin na
Turke. Svečnica 1559, Turki ropajo in loma-
stijo po slovenski deželi, kar ne morejo od-
nesti s seboj, to uničijo.

“Plešejo megle med gorami: To so sence
pobitih Turkov, ki si iščejo poti domov.
Zajoče burja: To je jok deklet in žena, ki
jih ženejo v turško sužnost. Zagrmí v vot-
linah: to je odmev smrtnega krika kristja-
nov, ki so jih podavili Turki v jamah. Zem-
lja slovenska, nikdar več ti ne zapreti turški
meč.”³⁸

Povest **Za turškim gričem** Matije Male-
šiča pripoveduje o mladih fantih, Janku, To-
netu in pripovedovalcu, ki so bili na vojski
za turškimi griči. Tam so spoznali lepa de-
kleta, lepe rože, a lepše kot domače slovenske
šmarnice je ni na svetu.

Hajduk Mirko Antona Zajca je črtica ‘iz
bosanske prošlosti’. Nekega dne, leta 1893,
gre pisec po Romaniji – Planini in sreča boš-
njaka – Srbina, ki mu pove krvavo zgodbo,
ki se je zgodila pred njegovo hišo. Nekega
dne pride krdelo Turkov proti njihovi hiši
in zahtevajo od očeta, da pove, kje je hajduk

Mirko in ker ni vedel, kje je, so ga šli v planine sami iskat. Kmalu pa pridejo Turki nazaj in zahtevajo večerjo.

“In pripoveduje Srbin: Hotečemu ravno nekaj spregovoriti, segel mu je ptujec v besedo z zamolklim glasom: ‘Ne boj se, raja! Danes mi je prišel toliko zaželjeni dan! Dan osvete nad tem turškim krvolokom.’”³⁹

In je šel hajduk in se vrnil ves krvav čez četrte ure in sporočil prestrašenima očetu in sinu, naj gresta gledat, kako je Turkom zmanjkalo slivovke, pa tudi glav nimajo več. To je bilo maščevanje, ker so mu pred petindvajsetimi leti umorili mater.

Ena izmed številnih revialnih povesti je tudi **Zadnji turški napad** Janka Kesslerja.

Ferdo Plemič pa je napisal **Povest iz hudih turških časov**. Kmetje se pri mizi pogovarjajo. Ko so začeli govoriti o nadlogah, so se takoj spomnili turške šibe. “*Ko se prvi hrušč polež, pravi nekdo izmed fantov: ‘Huda bo, huda. Pri Trbižu so že videli Turke.’ ‘Turki so stopali vedno oprezneje, /.../ poželjivost po plenu jim je bila brati iz divjih pogledov.’ Vendar so bili vaščani pripravljeni. Napadejo s puščicami in kamni. Vnel se je hud boj. Ob koncu pokopljejo vaščani Janeza in se vrnejo v vas. In prišli so zopet mirnejši časi v lepo koroško deželo.*”⁴⁰

V takratnik časopisih so kot podlistki izhajale tudi povesti Toneta Čufarja **Tam za turškim gričem**, vesela zgodba iz resnih časov, Iva Grabarja **Zadnji Turek v Osijeku** in Davorina Ravljena **Maščevanje Turčina Kestyle**.

Najlepši primer zgodovinske dramatike Bratka Krefta je **Velika puntarija**. Predstavlja upor kmetov in njihovih voditeljev (Matija Gubec, Ivan Pasanec, Ilija Gregorič), zaradi vse večjih kmetovih dajatev zemljiški gospodi in zaradi nezavarovanega kmečkega prebivalstva pred turškimi vpadi.

“Veleizdajalci, ker krvavimo pred Turkom, gradimo utrdbe iz lastnih teles, ker

gospoda noče več pomagati pri zidanju, pošiljamo deputacije, se ponižno klanjamo in prosimo za stare pravice – mi, kmečka raja, kmečki psi, vprežna živina, edini in poslednji soldati, ki čuvajo to zemljo pred Turki, – mi smo veleizdajalci? /.../ In jaz, banski vojak, kmet, ki se bije s Turki, ki je bil turški jetnik, pravim, da nam pod Turkom ni bilo slabše kot pod krščeno gospodo.”⁴¹

Iz obsežnega poljudnega zgodovinskega romana **Hči grofa Blagaja** je nastala zgodovinska povest **Lepi janičar**, ki jo je Murnik priredil za mlajše bralce. Okvir Murnikovega Lepega janičarja predstavljajo resnični zgodovinski dogodki, obdobje v drugi polovici 15. stoletja, ko so Turki za časa vlade Muhameda II. Osvajalca, po vrsti vojaških in političnih uspehov v osrčju Balkana, prvokrat prišli čez Kolpo tudi v naše kraje.

“Leta 1408”, je govoril stari grof, ‘sem dovršil komaj petnajsto leto. Naenkrat so bili Turki tukaj! Napadli so Metliko in Črnomelj. Tresla se je zemlja in bobnela od konjskih kopit! Kakor besni se zakade Turki proti nam in kriče: ‘Udari džaura! Allah il Allah!’...”⁴²

V motiv Turkov močno posežejo **Srednjeveške pridige in balade** Janeza Menarta.

Paž

*“Nad Turke grofodhaja. Kdaj vrne se, le kdaj? Gospa na grajskem oknu po ravnem polju zre. Kdo jezdi tam v daljavi iz jutranje megle?”*⁴³

Kartuzija 1476

Pesem je sicer izmišljena, vendar na realni osnovi in postavljena v resnično okolje, v kartuzijo Pleterje. Leta 1471 je prišlo do najhujšega turškega napada v vsej slovenski zgodovini.

*“/.../ Potem kot vsi njegovi je z mečem in sekiro v boj hodil proti Turkom za kralja in za vero. Ob Krki turška vojska se prav nad nas pomika!”*⁴⁴

Pridiga proti nevernemu Turku, vsega krščanskega sveta sovražniku 1479

Pridige proti Turkom so bile v svojem času skoraj posebna govorniška zvrst; z njimi so razni pridigarji, še zlasti frančiškani, navduševali bojevnike po vsej Evropi za tako imenovane križarske pohode nad Turke.

".../ Turek – ta tretji volk – vendar od vseh je najhujši, kajti ta vražja drhal, ki zavija skoraj po naše, ta ne preganja samo ljudi, temveč še vero.

*/.../ Ta ne zažiga le hiš in vasi, ne ropa le gmajne, temveč oskrunja, požiga nam cerkve in samostane. Vsakdo še pomni peklenske grozote pred osmimi leti, ko so po štajerski, kranjski deželi Turki požgali sto in dvesto vasi, in tisoče v sužnost odvlekli."*⁴⁵

Turška nevarnost je bila za slovensko zgodovino zelo odločilna. Po eni strani je zavi-

rala njen naravni razvoj, po drugi strani pa mu je v marsičem tudi koristila. Kljub temu da so imeli naši predniki v bližini vzhodne meje toliko let turškega sovražnika, se z njim bojevali in zaradi njega imeli stalne težave in neprilike, pa je morda nenavadno, da slovenska literatura ni bolj posegla v to tematiko. Da ni bilo napisanih več romanov, povesti, pesmi.

Ker naj bi bil zaključek nekakšen strnjen povzetek vsebine in vrednotenje rezultatov, naj izkoristim to za kratek pregled nekaterih del, ki so žal ostala nepregledana.

Zanimive zgodbe o Turkih najdemo pri Josipu Grudnu, v njegovi Zgodovini slovenskega naroda. Posamezne zgodbe iz ljudskega izročila o Turkih najdemo v člankih v dnevnem časopisju (Delo, Družina, Slovenec). Med časopisnimi podlistki starejšega izvora

B. Longhena: Cerkev svete Marije della Salute v Benetkah, Italija.

so to: Mati božja dobrega sveta ali bratovska ljubezen Jerneja Dolžana, Dedinja grajskih zakladov in Dedinja treh gradov Jožeta Urbanije. Zagotovo bi bile zanimive tudi zgodovinska povest iz turških časov Valentina Slemenika Izdajavec, Jakoba Alešovca Vojska na Turškem in Turki na Koroškem ter Ivana Vrhovca Turki pred Dunajem. In še vrsta pesmi: Edvarda Kocbeka Tam za turškim gričem v pesniški zbirki Groza, Jeftejeva prisega, Ubežni kralj, Svetopolkova oporoka in še mnoge druge. Zagotovo pa je tema Turkov, kako so vplivali na slovenskega človeka in ga zaznamovali, tako privlačna, da se bom k njej še vrnila in poiskala še bogat vodnjak zapisov.

1. P. Štih, V. Simoniti, Slovenska zgodovina do razsvetljenstva, Ljubljana, MD v Celovcu in Korotan Ljubljana, 1996.
2. M. Hladnik, Slovenska zgodovinska povest v 19. stoletju, XXX. SSJLK, 1994.
3. M. Hladnik, Ideja slovanstva v slovenski zgodovinski povesti, SR, letnik 46, 1998, str. 117-131.
4. I. Vašte, *Gričarji*, Novo mesto: Knjižnica Janeza Trdine, 1956, str. 106.
5. J. Dular, *Udari na gudalo*, Jandre, Ljubljana, ZOM in Dol. založba Novo mesto, 1967, str. 27, 203.
6. J. Dular, *Udari na godalo*, Jandre, 1967, str. 16.
7. A. Ingolič, *Gorele so grmade*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1977, str. 42.
8. S. Dokl, *Uskoška princesa*, Ljubljana: ČGP kmečki glas, 1988, spremna beseda Jalinde Cekin.
9. M. Hladnik, *Ideja slovanstva v slovenski zgodovinski povesti*, 1998, str. 117-131.
10. J. Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, 3. zvezek, Celovec: Družba sv. Mohorja, 1913, str. 375.
11. I. Voje, *Slovenci pod pritiskom turškega nasilja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut FF, 1996.
12. I. Voje, *Slovenci pod pritiskom turškega nasilja*, 1996.
13. *Ljudske pesmi*, 1974 (zbirka Naša beseda), str. 120.
14. *Ljudske pesmi*, 1974 (zbirka Naša beseda), str. 156.
15. *Ljudske pesmi*, 1974 (zbirka Naša beseda), str. 98-99.
16. *Ljudske pesmi*, 1974 (zbirka Naša beseda), str. 162.
17. *Ljudske pripovedi*, 1974 (zbirka Naša beseda), str. 169-171.
18. I. Voje, *Slovenci pod pritiskom turškega nasilja*, platnica.
19. *Reformacijsko slovstvo*, 1974 (zbirka Naša beseda), str. 114.
20. *Reformacijsko slovstvo*, 1974 (zbirka Naša beseda), str. 232-233.
21. *Reformacijsko slovstvo*, 1974 (zbirka Naša beseda), str. 261-263.
22. A. Slodnjak, *Pregled slovenskega slovstva*, Ljubljana: Akademsko založba, 1934, str. 47.
23. F. Prešeren, *Zbrano delo*, 1974 (zbirka Naša beseda), str. 76-79.
24. J. Trdina, *Zbirna dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, 4. knjiga, Ljubljana, DZS, 1952, str. 85, 118.
25. J. Jurčič, *Izbrano delo*, 1976 (zbirka Naša beseda), str. 110-111.
26. J. Jurčič, *Izbrano delo*, 1976 (zbirka Naša beseda), str. 314, 323.
27. J. Jurčič, *Izbrano delo*, 1976 (zbirka Naša beseda), str. 65.
28. J. Sket, *Slovensko berilo II*, 1956, str. 70.
29. F. Detela, *Zbrano delo v šestih knjigah*, 2. knjiga, Mohorjeva družba Celje, 1963, str. 301.
30. A. Aškerc, *Izbrano delo*, 1974 (zbirka Naša beseda), str. 134-135.
31. A. Aškerc, *Izbrano delo*, 1974 (zbirka Naša beseda), str. 136-137.
32. O. Župancič, *Izbrano delo*, II. knjiga, 1973 (zbirka Naša beseda), str. 39.
33. I. Sivec, *Jutro ob kresu*, Ljubljana, Kmečki glas, 1993, str. 175.
34. K. Hobjan, *Puntar Matjaž*, Celovec: Družba sv. Mohorja, 1959 (zbirka Družinske večernice), str. 18, 35.
35. M. Hladnik, spremna beseda v Ivan Zorec, *Beli menihi*, 1-4, zbirka Slovenska povest, Ljubljana, 1991.
36. I. Zorec, *Beli menihi*, 2. knjiga, 1991, str. 106, 115.
37. I. Zorec, Hajduk Simo: Kos potopisa, Ljubljanski zvon, 1920, str. 23.
38. L. Fatur, Dom in svet, 1913, str. 123, 124, 126.
39. A. Zajc, Edinost, 15. december 1894.
40. F. Plemič, Korošec, 1909-10.
41. B. Kreft, *Zbrano delo*, 1974 (zbirka Naša beseda), str. 130-131.
42. R. Murnik, *Lepi janičar*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1984, str. 8-9.
43. J. Menart, *Srednjeveške pridige in balade*, Ljubljana: CZ, str. 20-21.
44. J. Menart, *Srednjeveške pridige in balade*, 1990, str. 44-45.
45. J. Menart, *Srednjeveške pridige in balade*, 1990, str. 48-51.